

SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE I ISKORIŠTAVANJE DJECE U HRVATSKOJ

Irma Kovčo Vukadin, redovita profesorica u trajnom zvanju

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za kriminologiju¹⁰⁵

Sažetak: *Prema procjenama relevantnih međunarodnih institucija, svake godine milijuni djece diljem svijeta postaju žrtvama spolnog zlostavljanja i iskorištavanja. Prema posljednjim globalnim podacima, 18% djevojčica i 7,6% dječaka do 18-te godine dožive seksualnu viktimizaciju u svijetu. Europski i hrvatski podaci se također kreću u navedenim okvirima. Prvi korak u odgovornoj društvenoj reakciji na problem seksualne viktimizacije djece (nakon postavljanja adekvatnog zakonskog okvira) je praćenje problema na nacionalnoj razini. Stoga je cilj ovog rada bio utvrditi: 1. opseg seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u Hrvatskoj, 2. sudsku praksu sankcioniranja počinitelja, 3. značajke djela i počinitelja te 4. trajanje postupka. Analizirani su podaci o kaznenim djelima spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece prema podacima Državnog zavoda za statistiku u razdoblju od 2013. do 2021. godine. Analiza pokazuje kako počinitelji ovih kaznenih djela čine manji dio ukupnog broja počinitelja te kako je najčešće kazneno djelo Spolna zlouporaba djeteta mlađeg od 15 godina. Počiniteljima ovih delikata suci uglavnom izriču bezuvjetne kazne zatvora, te se kazna zatvora najčešće izriče u trajanju od 6 do 12 mjeseci. Jedna trećina počinitelja kaznena djela čini u stjecaju, manji dio u sudioništvu te je jedna petina počinitelja prethodno osuđivana. Počinitelji su dominantno muškarci sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem hrvatskog državljanstva koji su neoženjeni. Postupak od prijave do pravomoćne presude najčešće traje godinu dana i dulje. Rezultati analize ukazuju na dodatna pitanja koja bi bilo vrijedno istražiti.*

Ključne riječi: *seksualno zlostavljanje djece, seksualno iskorištavanje djece, Hrvatska, službeni podaci*

Uvod

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 1999) je definirala seksualnu zlostavu djeteta (*eng. child sexual abuse*) kao uključenost djeteta u seksualne aktivnosti koje ne razumije u potpunosti, za koje nije sposobno dati informirani pristanak, za koje nije razvojno zrelo i ne može dati pristanak ili koje krše zakone ili društvene tabue. Prema procjenama relevantnih međunarodnih institucija, svake godine milijuni djece diljem svijeta postaju žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja. Prema posljednjim globalnim podacima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2014), 18% djevojčica i 7,6% dječaka do 18-te godine dožive seksualnu viktimizaciju u svijetu. Europski i hrvatski podaci se također kreću u navedenim okvirima (WHO, 2014; Ajduković, Sušac i Rajter, 2013, Popović, 2018). Različite pravne definicije dovode do nedostatka univerzalno prihvaćenih definicija (Kovčo Vukadin, 2019) pa je Interagencijska radna skupina (Greijer i Doek, 2016) predložila razlikovanje dviju velikih skupina pojava oblika viktimizacije djece: seksualno zlostavljanje i seksualno iskorištavanje pri čemu se glavna razlika odnosi na postojanje određenog oblika razmjene koja postoji kod seksualnog iskorištavanja. Rezultati brojnih istraživanja ukazuju na značaj mogućih posljedica koje seksualno zlostavljanje i iskorištavanje može imati na razvoj djece pa ne čudi da je međunarodna zajednica donijela određene standarde koji služe kao okvir za regionalna i nacionalna definiranja problema. Na globalnoj razini je najznačajniji dokument u ovom kontekstu UN-ova konvencija o pravima djeteta koja je dopunjena Fakultativnim protokolom o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji, dok su

¹⁰⁵ irma.kovco.vukadin@erf.unizg.hr

na regionalnoj razini temeljni dokumenti Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja te Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije. Sve relevantne dokumente je Hrvatska ratificirala i implementirala u nacionalno zakonodavstvo.

U cilju adekvatne društvene reakcije na problem seksualne viktimizacije djece, osim postavljanja zakonskog okvira koji je usklađen s međunarodnim definicijama, od izuzetne je važnosti i praćenje problema na nacionalnoj razini. U tom smislu, cilj ovog rada odnosi se na stjecanje uvida u značajke seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u Hrvatskoj u razdoblju od 2013. do 2021. godine na temelju službenih podataka. Analizom se želi utvrditi: 1. opseg seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u Hrvatskoj, 2. sudsku praksu sankcioniranja počinitelja, 3. značajke djela i počinitelja te 4. trajanje postupka.

Metodološki okvir

U svrhu postizanja odgovora na postavljena istraživačka pitanja, analizirani su podaci Državnog zavoda za statistiku koji objedinjuje statistička izvješća državnih odvjetništava i sudova. Jedinica promatranja je počinitelj koji može imati različite uloge u kaznenom djelu: ulogu počinitelja, supočinitelja, poticatelja ili pomagatelja. Važno je imati na umu kako u ovim podacima broj počinitelja ne znači ujedno i broj kaznenih djela¹⁰⁶. U ovom radu analiziraju se podaci isključivo za punoljetne počinitelje kaznenih djela spolnog¹⁰⁷ zlostavljanja i iskorištavanja djece (glava XVII Kaznenog zakona). Važno je naglasiti kako se u ovom radu analiziraju podaci samo za ovu skupinu kaznenih djela (kaznena djela iz glave XVI. Kaznena djela protiv spolne slobode je također moguće počinuti protiv djece, no ona nisu uključena u ovu analizu iz razloga otežanog identificiranja onih počinitelja koji su kazneno djelo počinili na štetu djeteta). U statističkim izvješćima Državnog zavoda za statistiku, u punoljetne počinitelje se ubrajaju i mlađe punoljetne osobe (18 do 21 godina). Do 2020. godine je Državni zavod za statistiku objavljivao godišnje publikacije o punoljetnim počiniteljima kaznenih djela, a od 2020. godine objavljuje samo baze podataka koje nisu apsolutno istovjetne u smislu jedinica analize onima iz tiskanih izdanja. U radu se analizira vremensko razdoblje od 2013. godine (vrijeme važenja Kaznenog zakona iz 2011. godine) do 2021. godine.

Rezultati i diskusija

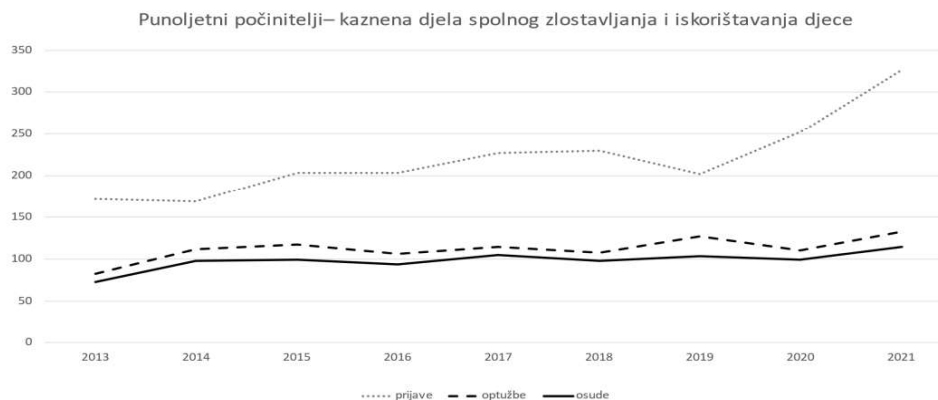
Opseg i udio seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u ukupnom kriminalitetu

Podaci o broju prijavljenih, optuženih i osuđenih punoljetnih počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (Graf 1) pokazuju trend povećanja prijave, optužbi i osuda u analiziranom razdoblju. Naročito je razvidan porast broja prijava u razdoblju od 2019. do 2021. godine. Bez dodatnih analiza je teško zaključiti je li uočeni porast refleksija stvarnog porasta ovog problema, veće osviještenosti hrvatske javnosti o ovom problemu (pa onda i većoj spremnosti prijavljivanja), bolje educiranosti stručnjaka (policijskih službenika, državnih odvjetnika i sudaca) ili nekih drugih čimbenika. Također, izuzetno je teško uspoređivati službene podatke o incidenciji ove vrste viktimizacije djece s inozemnim podacima iz razloga različitih pravnih definicija koje postoje u različitim državama. U posljednjem europskom pregledu kriminaliteta i kaznenog pravosuđa (Aebi i

¹⁰⁶ Kako se i navodi u metodološkim objašnjenjima Državnog zavoda za statistiku (2014, str.7), „ako jedna osoba počinu nekoliko kaznenih djela (stjecaj), kao glavno djelo uzima se najteže kazneno djelo“. Također, „kad nekoliko osoba sudjeluje u počinjenju jednog kaznenog djela, svaki se sudionik (počinitelj) smatra jedinicom promatranja. U tom slučaju svako će se djelo evidentirati kao obilježje kod svakog sudionika, s tim što se odgovorom na posebno pitanje utvrđuje je li riječ o sudioništvu.“ (DZS, 2014, str.7).

¹⁰⁷ U radu se koristi termin spolno zlostavljanje (koje jezično nije najbolja opcija) u kontekstu Kaznenog zakona koji koristi takvu terminologiju.

sur., 2021) za kazneno djelo seksualne zlostave djeteta¹⁰⁸ (*eng. sexual abuse of a child*), od 32 države koje su dostavile podatke za ova kaznena djela, 12 država je izvijestilo o povećanju stope (broj slučajeva u odnosu na 100.000 stanovnika) ovakvih slučajeva u razdoblju od 2011. i 2016. godine, dok je istovjetan broj država izvijestio o smanjenju stope.



Graf 1. Broj prijavljenih, optuženih i osuđenih punoljetnih osoba zbog kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece

Tablica 1 sadrži podatke o udjelu počinitelja ove skupine kaznenih djela u ukupnom broju prijavljenih, optuženih i osuđenih počinitelja u Hrvatskoj iz koje je razvidna niska zastupljenost počinitelja ove skupine kaznenih djela u ukupnom broju počinitelja. Podaci po pojedinačnim godinama ukazuju na relativno stabilan udio počinitelja ovih delikata u ukupnom broju počinitelja.

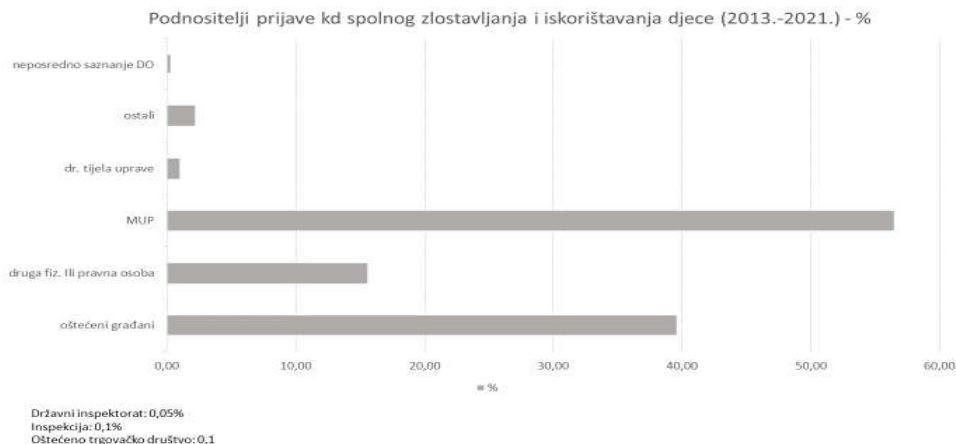
Tablica 1. Udio (%) počinitelja spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u ukupnom broju prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba u hrvatskoj

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2013-2021.
Prijave	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,4
Optužbe	0,4	0,6	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7
Osude	0,4	0,6	0,8	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,7

Osim podatka o opsegu i trendovima ove vrste kriminaliteta, interesiralo nas je tko su najčešći podnositelji ovakvih prijava, obzirom da se radi o vrsti viktimizacije koju je, u određenim slučajevima, odnosno kod određenih kaznenih djela, prilično otežano detektirati, osim u situaciji iskaza žrtve. Iz zbirnih podataka prezentiranih u Grafu 2 razvidno je kako ova kaznena djela državnom odvjetništvu najčešće podnosi MUP ili neposredno oštećeni građani. Ovakvi podaci su očekivani, no pomalo i čudi slaba zastupljenost ostalih prijavitelja. Naime, u Hrvatskoj je od 2018. godine u primjeni ažurirani Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (Radna skupina za praćenje provedbe Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, 2018) koji uvodi standardizirani postupak postupanja u slučajevima seksualnog nasilja (bez obzira na dob žrtve) te se opisuju obveze pojedinih tijela u smislu

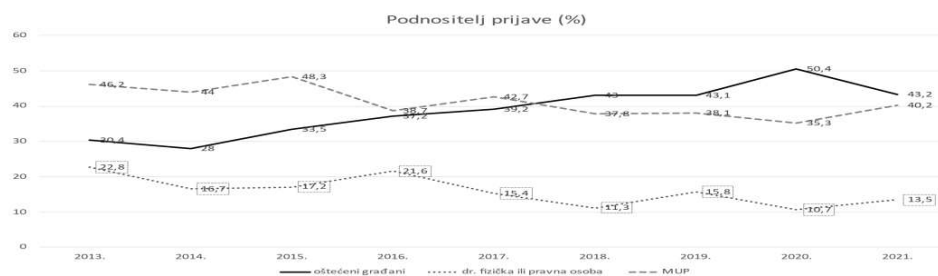
¹⁰⁸Standardna definicija seksualne zlostave djeteta koja se koristi u ovoj publikaciji je „bilo koji fizički seksualni kontakt osobe iznad zakonske dobi dobrovoljnog pristanka na seksualni odnos, s osobom mladom od zakonski određene dobi dobrovoljnog pristanka za seksualni odnos, osim spolnog odnosa (jer takva aktivnost spada pod definiciju silovanja). Gdje je moguće, podaci trebaju uključivati bilo koji oblik fizičkog seksualnog kontakta (osim silovanja) i pokušaj. Podaci ne uključuju: verbalno ili druge oblike ne-fizičkog zlostavljanja, dječju pornografiju, radnje koje se smatraju silovanjem, seksualni odnos između djece koja međusobno pristaju na takvu aktivnost, seksualni odnos između djeteta i mlade osobe – u slučaju pristanka i ako razlika u dobi nije veća od tri godine.“ (Aebi i sur., 2021, str. 441).

postupanja u slučaju saznanja za takve slučajeve. Osim policije i pravosudnih tijela, posebno se opisuju zadaće i obveze zdravstva, centara za socijalnu skrb i odgojno-obrazovnih ustanova. Pitanje prijavljivanja seksualnog nasilja prema djeci od strane navedenih ustanova je neistraženo pitanje u Hrvatskoj, kako u smislu statističkih pokazatelja, tako i u smislu razloga za takvo stanje.



Graf 2. Podnositelji prijave kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (zbirni podaci za razdoblje od 2013. do 2021. godine)

Graf 3 prikazuje podatke o udjelu podnositelja prijave u analiziranom razdoblju iz kojeg je uočljiv porast neposrednih prijava od građana te pad prijava od strane MUP-a što govori o većoj spremnosti građana za prijavljivanje ovakvih kaznenih djela. Treba istaknuti kako je u posljednjem desetljeću napravljen cijeli niz aktivnosti koje su usmjerene na osvještavanje o ovom problemu, kao i na poticanje spremnosti djece na prijavljivanje seksualne zlostave i iskorištavanja. Tako primjerice MUP na svojim službenim stranicama¹⁰⁹ donosi definiciju seksualnog zlostavljanja djece te poveznice na korisne sadržaje, poput brošura „Kako prepoznati znakove i opasnost od seksualnog zlostavljanja“, „Savjeti djeci“, „Savjeti roditeljima“, poveznicu na Konvenciju Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, letak i brošuru, kao i na video Vijeća Europe „Reci nekom kome vjeruješ“¹¹⁰ koji je sinkronizirala Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba te poveznicu na online prijavu zlostavljanja djeteta Red Button. Ipak, aktualne spoznaje o velikoj tamnoj brojci ovakvih oblika viktimizacije, tj. činjenice da se određeni broj djece ne obraća nikome za pomoć ukazuje na važnost prepoznavanja indikatora seksualnog nasilja i adekvatnog reagiranja relevantnih ustanova.



Graf 3. Udio podnositelja prijave u razdoblju od 2013. do 2021. godine

¹⁰⁹ <https://mup.gov.hr/online-prijave/zastita-djece-i-obiljelji/kriminalitet-na-stetu-djece/seksualno-zlostavljanje-djece/281720>

¹¹⁰ http://www.coe.int/t/dg3/children/pdf/SexualAbuse_croate.pdf

U Tablici 2 prikazani su podaci o broju osuđenih osoba za pojedinačna kaznena djela iz ove skupine kaznenih djela. Iz zbirnih podataka za analizirano razdoblje razvidno je kako je najzastupljenije kazneno djelo spolne zlouporabe djeteta mlađeg od 15 godina, nakon kojeg, po visini zastupljenosti slijedi kazneno djelo iskorištavanja djece za pornografiju. Sva ostala kaznena djela zastupljena su s manje od 10%, a interesantno je primijetiti kako u analiziranom razdoblju nije bilo osuda za kazneno djelo iskorištavanja djece za pornografske predstave. Kod kaznenog djela spolne zlouporabe djeteta mlađeg od 15 godina vidljive su određene blaže oscilacije u njegovom učešću u svim kaznenim djelima ove skupine koje se kreću od 45,2% do 61,1% te je uočljiv određeni pad udjela ovog kaznenog djela u posljednje tri godine. Kod kaznenog djela iskorištavanja djece za pornografiju su uočene oscilacije nešto izraženije pa možemo uočiti porast udjela osuda do 2016. godine nakon čega slijedi pad udjela osuda u svim kaznenim djelima ove skupine do 2019. godine nakon koje opet uočavamo porast udjela ovog kaznenog djela u svim osudama.

Tablica 2. Osuđeni počinitelji kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece prema kaznenim djelima

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
svoga	73 100,0	97 100,0	99 100,0	94 100,0	104 100,0	97 100,0	103 100,0	99 100,0	115 100,0	881 100,0
Čl. 158.	33 45,2	53 54,6	57 57,6	52 55,3	58 55,8	59 60,8	63 61,1	57 57,6	54 46,9	486 55,2
Čl. 159.	2 2,7	0	3 3,9	0	0	0	1 1,0	0	1 0,9	7 0,8
Čl. 160.	6 8,2	7 7,2	4 4,0	8 8,5	9 8,6	5 5,1	8 7,8	6 6,1	2 1,7	55 6,2
Čl. 161.	0	3 3,1	0	0	3 2,9	4 4,1	2 1,9	3 3,0	4 3,5	19 2,1
Čl. 162.	4 5,4	5 5,1	4 4,0	0	1 1,0	2 2,1	1 1,0	2 2,0	1 0,9	20 2,2
Čl. 163.	18 24,6	24 24,7	25 25,2	33 35,1	28 26,9	23 23,7	24 23,3	24 24,2	41 35,6	240 27,2
Čl. 164.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Čl. 165.	10 13,7	5 5,1	6 6,0	1 1,1	5 4,8	4 4,1	4 3,9	7 7,1	12 10,4	54 6,1

Čl. 158. Spolna zlouporaba djeteta mlađeg od 15 godina, Čl. 159. Spolna zlouporaba djeteta starijeg od 15 godina, Čl. 160. Zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od 15 godina, Čl. 161. Mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba., Čl. 162. Podvođenje djeteta, Čl. 163. Iskorištavanje djece za pornografiju, Čl. 164. Iskorištavanje djece za pornografske predstave, Čl. 165. Upoznavanje djece s pornografijom

Sudska praksa sankcioniranja počinitelja

Tablica 3 daje uvid u sankcije izrečene punoljetnim počiniteljima spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece. Dominantna sankcija izrečena počiniteljima ovih kaznenih djela je kazna zatvora koja je u skoro polovici slučajeva izrečena u uvjetnom obliku. Udio uvjetne kazne zatvora manji je od istog udjela za sve osuđene osobe u Hrvatskoj¹¹¹ (mogući razlog je veća raznolikost zakonskih okvira kažnjavanja, ali možda i veći oprez sudaca u procjeni počinitelja i (ne)mogućnosti da se svrha sankcije postigne i u uvjetnom modalitetu. Maloljetničke sankcije (koje se mogu primjenjivati i prema mlađim punoljetnim osobama) izrečene su u znatno manjem broju slučajeva.

¹¹¹ Prosječni udio uvjetne kazne zatvora izrečene svim osuđenim osobama u Hrvatskoj u razdoblju od 2013. do 2019. godine je 76,5%.

Tablica 3. Sankcije izrečene osuđenim punoljetnim osobama (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
svoga	73	97	99	94	104	97	103	99	115	881
zatvor	69 94,5	91 93,8	91 91,9	91 96,8	98 94,2	87 89,7	94 91,3	90 90,9	105 91,3	816 92,6
Uvjetni zatvor*	18 26,1	29 31,9	44 48,3	42 46,1	50 51,0	43 49,4	45 47,9	38 42,2	49 46,7	358 43,9
Odgojne mjere	0	1 1,0	3 3,0	0	3 2,9	2 2,1	0	3 3,0	5 4,3	17 1,9
Mlt zatvor	1 1,4	2 2,1	1 1,0	1 1,1	0	1 1,0	1 1,0	1 1,0	0	8 0,9
Pridrżaj mlt zatvora	3 4,1	2 2,1	3 3,0	1 1,1	2 1,9	7 7,2	8 7,8	2 2,0	4 3,8	32 3,6

* postotak za uvjetnu osudu izračunat je u odnosu na izrečenu kaznu zatvora

Osim podataka o vrsti izrečene sankcije, interesirao nas je i podatak o duljini izrečene kazne zatvora (Tablica 4). Podaci o duljini izrečene kazne zatvora obuhvaćaju ukupne podatke, bez obzira radi li se u bezuvjetnoj, uvjetnoj ili djelomično uvjetnoj kazni zatvora. Zakonski okviri za ovu skupinu kaznenih djela su dosta široki (od zakonskog minimuma od 3 mjeseca do dugotrajnog zatvora za teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta). Iz zbirnih podataka je razvidno kako je u analiziranom razdoblju izrečen svega jedan dugotrajni zatvor¹¹² te kako je najčešća duljina zatvorske kazne od u trajanju od 6 do 12 mjeseci¹¹³, odnosno do jedne godine (60,2%) što bi sugeriralo da se suci kreću u donjim okvirima zakonskih opcija kažnjavanja.

Tablica 4. Duljina izrečene kazne zatvora (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	ukupno
zatvor	69 100,0	91 100,0	91 100,0	91 100,0	98 100,0	87 100,0	94 100,0	90 100,0	105 100,0	816 100,0
Dugotrajni zatvor	0	0	0	0	0	1 1,1	0	0	0	1 0,1
20 g.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15-20 g.	1 1,4	0	0	1 1,1	1 1,0	0	0	0	0	3 0,4
10-15 g.	2 2,9	1 1,1	0	1 1,1	0	1 1,1	2 2,1	2 2,2	1 0,9	10 1,2
5-10 g.	3 4,3	5 5,5	1 1,1	3 3,3	5 5,1	3 3,4	2 2,1	8 8,9	5 4,8	35 4,3
3-5 g.	3 4,3	12 13,2	12 13,2	7 7,7	5 5,1	4 4,6	9 9,6	15 16,7	13 12,4	80 9,8
2-3 g.	9 13,0	5 5,5	4 4,4	5 5,5	6 6,1	8 9,2	6 6,4	7 7,8	10 9,5	60 7,3
1-2 g.	8 11,6	7 7,7	15 16,5	16 17,6	21 21,4	15 17,2	16 17,0	14 15,5	23 21,9	135 16,5
6-12 mj.	29 42,0	49 53,8	52 57,1	49 53,8	55 56,1	47 54,0	55 58,5	42 46,7	50 47,6	428 52,4
3-6 mj.	14 20,3	11 12,1	6 6,5	7 7,7	5 5,1	8 9,2	4 4,2	2 2,2	3 2,8	60 7,3
2-3 mj.	0	1 1,1	1 1,1	2 2,2	0	0	0	0	0	4 0,5

Za dva najučestalija kaznena djela iz ove skupine su izračunati zbirni podaci za ukupno analizirano razdoblje u smislu duljinu izrečene kazne zatvora (Tablica 5). Kod kaznenog djela spolne zlostave djeteta mlađeg od 15 godina vidimo kako je uvjetna kazna zatvora izrečena u nešto više od jedne

¹¹² U Hrvatskoj je u razdoblju od 2013. do 2019. godine na godišnjoj razini izrečeno prosječno 4,6 kazni dugotrajnog zatvora.

¹¹³ Kazna zatvora u trajanju od 6 do 12 mjeseci je najčešće izricana duljina kazne zatvora svim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj u razdoblju od 2013. do 2019. godine.

trećine slučajeva te kako se najčešće radi o kazni zatvora u trajanju od 6 do 12 mjeseci. Zakonski okvir kažnjavanja za ovo kazneno djelo je od 6 mjeseci (stavak 4) do 15 godina (stavak 5), s mogućnošću težeg kažnjavanja u slučaju izvršenja teškog kaznenog djela. Osim kazne zatvora u trajanju od 1 do 2 godine, vidljiva je određena zastupljenost kazni i u duljem trajanju. Počiniteljima kaznenog djela iskorištavanja djece za pornografiju je u skoro polovici slučajeva izrečena uvjetna kazna zatvora te je najzastupljenija duljina izrečene kazne ona od 6 do 12 mjeseci (skoro u dvije trećine slučajeva). Zakonski raspon kažnjavanja za ovo kazneno djelo je od 1 (stavak 2) do 12 godina (stavak 1) što svjedoči o korištenju zakonske mogućnosti ublažavanja kazne.

Tablica 5. Duljina kazne zatvora izrečene počiniteljima spolne zlostave djeteta mlađeg od 15 godina (čl. 158) i iskorištavanja djece za pornografiju (čl. 163) (2013. – 2021.)

	Zatvor svega	Zatvor uvjetno	DZ	20 g.	15-20 g.	10-15 g.	5-10 g.	3-5 g.	2-3 g.	1-2 g.	6-12 m.	3-6 m.
Čl. 158.	449 100,0	163 36,3	1 0,2	0	3 0,7	10 2,2	32 7,1	65 14,5	40 8,9	80 17,8	199 44,3	19 4,2
Čl. 163.	215 100,0	107 49,8	0	0	0	0	2 0,9	13 6,0	16 7,4	38 17,7	134 62,3	12 5,6

Osim glavne kazne, počiniteljima kaznenih djela se mogu izreći i sigurnosne mjere. Tablica 6 daje uvid u sigurnosne mjere koje su izrečene punoljetnim osobama za kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u razdoblju od 2013. do 2021. godine. Razvidno je kako su sigurnosne mjere izrečene u relativno malom broju slučajeva (9,1%¹¹⁴) te kako počiniteljicama nije izrečena niti jedna sigurnosna mjera u ovom razdoblju. U najvećem broju slučajeva je izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja (27,5%), a potom sigurnosna mjera zabrane približavanja, uznemiravanja ili uhođenja (18,7%) te zabrane pristupa internetu (16,2%).

Tablica 6. Sigurnosne mjere izrečene osuđenim počiniteljima (2013.-2021.)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Ukupno mjere	Ukupno sankcije
svega	22	18	4	8	15	13	80	881
Žene	0	0	0	0	0	0	0	22

1. obvezno psihijatrijsko liječenje, 2. obvezno liječenje od ovisnosti, 3. zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, 4. obvezan psihosocijalni tretman, 5. zabrana približavanja, uznemiravanja ili uhođenja, 6. zabrana pristupa internetu

Značajke djela i počinitelja

Tablica 7 sadrži podatke o stjecaju, sudioništvu, recidivu i izrečenim mjerama (osim glavne kazne). Stjecaj opisuje situaciju u kojoj jedna osoba s jednom ili više radnji ostvari obilježja više kaznenih djela. U toj situaciji sud utvrđuje kaznu za svako pojedino djelo i nakon toga izriče jedinstvenu kaznu. Prema zbirnim podacima za ukupno razdoblje, razvidno je kako je skoro jedna trećina počinitelja djelo počinilo u stjecaju. Podaci u udjelu stjecaja u analiziranom razdoblju pokazuje porast počinitelja koji su kazneno djelo počinili u stjecaju.

Sudioništvo podrazumijeva više osoba koje mogu u različitim svojstvima sudjelovati u izvršenju kaznenog djela: kao počinitelji, supočinitelji, poticatelji i pomagatelji. Prema zbirnim podacima za ukupno razdoblje, relativno mali broj počinitelj čini ova kaznena djela u sudioništvu što je i očekivano s obzirom na prirodu ovih kaznenih djela. Veći udjeli sudioništva bili bi zabrinjavajući jer bi moguće odražavali određeni stupanj organiziranosti u izvršenju ovih kaznenih djela.

Zbirni podaci o ranijoj osuđivanosti pokazuju kako je skoro jedna petina osuđenih osoba već ranije bila osuđivana. Na žalost, ne raspoložemo podatkom o vrsti ranije osude – radi li se o ranijim osudama

¹¹⁴ Prosječni udio izrečenih sigurnosnih mjera svim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskom u razdoblju od 2013. do 2019. godine iznosi 4,6% što svjedoči o nešto češćem izricanju sigurnosnih mjera počiniteljima kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece.

za ista ili istovrsna kaznena djela ili o drugim kaznenim djelima. Ovaj podatak je niži od onoga koji Smalbone i Wortley (2001) navode za uzorak australskih zatvorenika.

Tablica 7. Osuđene punoljetne osobe: stjecaj, sudioništvo, ranije osude i izrečene mjere (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	ukupno
svega	73	97	99	94	104	97	103	99	115	881
Stjecaj	18 24,6	26 26,8	26 26,3	22 23,4	35 33,6	27 27,8	30 29,1	40 40,4	53 46,1	277 31,4
Sudioništvo	2 2,7	7 7,2	5 5,0	2 2,1	4 3,8	11 11,3	2 1,9	3 3,0	4 3,5	40 4,5
Ranije osude	9 12,3	16 16,5	14 14,1	31 33,0	23 22,1	14 14,4	21 20,4	22 22,2	21 18,3	171 19,4
Oduzimanje imovinske koristi	0	0	3 3,0	0	0	1 1,0	0	1 1,0	1 0,9	6 0,7
Oduzimanje predmeta	15 20,5	14 14,4	16 16,2	19 20,2	19 18,3	10 10,3	12 11,6	20 20,2	16 13,9	141 16,0
Sporodna novčana kazna	0	0	2 2,0	0	0	0	0	0	0	2 0,2
Rad za opće dobro	14 19,2	25 25,8	15 15,1	20 21,3	18 17,3	10 10,3	15 14,6	9 9,0	10 8,7	136 15,4

Tablica 8 daje uvid u sudjelovanje žena u skupini počinitelja svih kaznenih djela te kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece. U analiziranom razdoblju žene čine od 10,3% do 14,1% svih osuđenih punoljetnih osoba, a podaci o njihovom sudjelovanju u broju osuđenih osoba za kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece govore o njihovoj nižoj zastupljenosti koja se kreće od 0% (2016. godine) do 9,3% (2014. godine), odnosno o prosječnoj zastupljenosti od 3,2%. Ovakva zastupljenost znatno je niža od one koju McLeod (2015) navodi za Sjedinjene Američke Države (20%), temeljem analize sudskih spisa, no bliska je podacima koji se navode za Kanadu (3,7%) (Savage, 2017), Australiju (1,7%) (Richards, 2011) i Njemačku (1,7%) (Snyder, 2000), prema službenim statistikama¹¹⁵. Prema rezultatima brojnih istraživanja, glavninu počinitelja seksualnih delikata na štetu djece čine muškarci (Essabar i sur., 2015; Karayianni i sur, 2017).

Tablica 8. Osuđene žene - počiniteljice (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Ukupno Ž (%)	10,3	12,2	11,6	12,6	12,9	13,0	13,0	13,4	14,1
Ž glava XVII (f)	2	3	3	0	2	3	1	4	4
Ž glava XVII (%)	2,7	9,3	3,0	0,0	1,9	3,1	1,0	4,0	3,5

Tablica 9 daje uvid u postignutu obrazovnu razinu osuđenih počinitelja ove skupine kaznenih djela. Nešto više od polovice osuđenih osoba (54,1%) ima završenu srednju školu u trogodišnjem ili četverogodišnjem trajanju. Po visini učešća slijede oni koji imaju završenu osnovnu školu (22,7%) te potom oni koji nemaju završenu osnovnu školu (10%). Podaci o nezavršenoj osnovnoj školi bliski su onima koje Smalbone i Wortley (2002) navode za uzorak australskih zatvorenika te onima koje navode Kovčo Vukadin i sur. (2019) na uzorku policijskih prijava u dvjema policijskim upravama. Poznato je da su počinitelji seksualnih delikata na štetu djece vrlo heterogena skupina, no podaci za hrvatski uzorak svjedoče o nešto nižoj obrazovnoj razini počinitelja pa se postavlja pitanje tamne brojke ovih kaznenih djela kod počinitelja više obrazovne razine.

¹¹⁵ Tozdan i sur. (2019) nalaze priličnu diskrepanciju između službenih statistika i rezultata viktimizacijskih studija u kojima je udio ženskih počinitelja znatno viši.

Tablica 9. Obrazovanje počinitelja spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	ukupno
svoga	73	97	99	94	104	97	103	99	115	881
Bez ili 1-3 razreda OŠ	2 2,7	3 3,1	5 5,0	2 2,1	2 1,9	0	1 1,0	1 1,0	4 3,5	20 2,3
4-7 razreda OŠ	5 6,8	5 5,1	7 7,1	8 8,5	9 8,6	6 6,2	11 10,7	11 11,1	6 5,2	68 7,7
Osnovna škola	16 21,9	23 23,7	21 21,2	23 24,5	21 20,2	18 18,5	27 26,2	28 28,3	23 20,0	200 22,7
Srednja škola (3)	25 34,2	26 26,8	34 34,3	30 31,9	37 35,6	38 39,2	37 35,9	29 29,3	44 38,3	300 34,0
Srednja škola (4)	14 19,2	27 27,8	16 16,2	17 18,1	19 18,3	25 25,8	12 11,6	21 21,2	26 22,6	177 20,1
Viša škola	3 4,1	1 1,0	2 2,0	2 2,1	4 3,8	2 2,1	1 1,0	1 1,0	3 2,6	19 2,1
Visoka škola	4 5,5	8 8,2	4 4,0	4 4,2	4 3,8	3 3,1	6 5,8	2 2,0	6 5,2	41 4,6
Magisterij	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Doktorat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nepoznato	4 5,5	4 4,1	10 10,1	8 8,5	8 7,7	5 5,1	8 7,8	6 6,1	3 2,6	56 6,3

Tablica 10 pruža uvid u državljanstvo i bračni status počinitelja. Naime, u području seksualne viktimizacije djece postoji jedan javni oblik koji izaziva posebnu pozornost, a to je tzv. dječji seksualni turizam, odnosno seksualno iskorištavanje djece u kontekstu putovanja i turizma (opširnije u Remenar, 2022). Sva kaznena djela iz analizirane skupine mogu biti počinjena i u kontekstu putovanja i turizma pa nas je stoga interesirao podatak o državljanstvu osuđene osobe. Zbirni podaci za ukupno analizirano razdoblje (kao i podaci po pojedinačno analiziranim godinama) svjedoče da se radilo o dominantno hrvatskim državljanima.

Sljedeće obilježje prikazano u Tablici 10 odnosi se na bračni status osuđene osobe. U nešto više od polovice slučajeva su počinitelji bili neoženjeni, dok je nešto više od četvrtine počinitelja u vrijeme izvršenja djela bilo u braku. Udio neoženjenih počinitelja nešto je niži od onoga koje Kovčo Vukadin i sur. (2019) navode za uzorak počinitelja s područja dvije policijske uprave (64%) što je moguće objasniti metodološkim obuhvatom podataka u ove dvije analize (ovdje se analiziraju podaci samo za punoljetne osobe, dok su u spomenuto istraživanje obuhvatilo i maloljetne počinitelje). Udio počinitelja koji su u braku u analiziranom razdoblju pokazuje određene oscilacije i kreće se od 18,2% 2015. godine do 31,7% 2017. godine.

Tablica 10. Državljanstvo i bračni status osuđenih počinitelja spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	ukupno
Svega	73 100,0	97 100,0	99 100,0	94 100,0	104 100,0	97 100,0	103 100,0	99 100,0	115 100,0	881 100,0
RH	71 97,3	93 95,9	96 97,0	94 100,0	103 99,0	96 99,0	99 96,1	97 98,0	114 99,1	863 97,9
Neoženjen	42 57,5	55 56,7	55 55,5	52 55,3	54 51,9	51 52,6	57 55,3	52 52,5	69 60,0	487 55,3
Oženjen	20 27,4	27 27,8	18 18,2	26 27,6	33 31,7	30 30,9	30 29,1	31 31,3	30 26,1	245 27,8
Udovac	1 1,4	4 4,1	4 4,0	3 3,2	0	3 3,1	4 3,9	5 5,0	4 3,5	28 3,2
Razveden	9 12,3	8 8,2	17 17,2	11 11,7	16 15,4	10 10,3	10 9,7	9 9,1	10 8,7	100 11,3
nepoznato	1 1,4	3 3,1	5 5,0	2 2,1	1 1,0	3 3,1	2 1,9	2 2,0	2 1,7	21 2,3

Trajanje postupka

Hitnost postupka u predmetima kaznenopravne zaštite djece u Hrvatskoj je predviđena Zakonom o sudovima za mladež (čl. 4.) pa je interesantno vidjeti koliko traje kazneni postupak prema punoljetnim počiniteljima ove skupine kaznenih djela. Tablica 11 svjedoči o prilično nepovoljnoj situaciji u Hrvatskoj – prosječno u tri četvrtine slučajeva postupak od prijave do pravomoćne odluke traje godinu dana i dulje, a po pojedinačnim godinama kreće se u rasponu od 68,9% (2016. godine) do čak 81,3% (2018. godine). Ovi podaci su iz perspektive viktimiziranog djeteta prilično nepovoljni jer je u mladoj dobi osobito važno da posljedice određenog ponašanja (kako vlastitog tako i tuđeg) uslijede sa što je moguće manjom vremenskom odgodom. Ovo je posebice zabrinjavajuće u situaciji ako postoji svojevrsno obeshrabrivanje žrtve od traženja pomoći i podrške (koja se prema postojećim standardima žrtvi ovakvih kaznenih djela treba pružiti čim prije) zbog bojazni od „kontaminacije“ iskaza i posljedično ishoda kaznenog postupka.

Tablica 11. Trajanje postupka od prijave do pravomoćne odluke (optužene osobe) za kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (frekvencije i postotci)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Ukupno
Svega	82 100,0	112 100,0	117 100,0	106 100,0	115 100,0	107 100,0	127 100,0	110 100,0	133 100,0	1009 100,0
Do 1 mj.	0	0	1 0,8	0	0	0	0	0	0	1 0,1
1-2 mj.	0	1 0,9	0	0	0	0	0	1 0,9	1 0,7	3 0,3
2-4 mj.	3 3,6	3 2,7	6 5,1	1 0,9	2 1,7	2 1,9	3 2,4	1 0,9	1 0,7	22 2,2
4-6 mj.	4 4,9	5 4,5	6 5,1	3 2,8	6 5,2	1 0,9	4 3,1	3 2,7	5 3,7	37 3,7
6-12 mj.	16 19,5	21 18,7	20 17,1	29 27,3	22 19,1	17 15,9	17 13,4	18 16,4	25 18,8	185 18,3
1 god. i više	59 71,9	82 73,2	84 71,8	73 68,9	85 73,9	87 81,3	103 81,1	87 79,1	101 75,9	761 75,4

Zaključak

Cilj ovog rada bio je stjecanje uvida u značajke seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u Hrvatskoj u razdoblju od 2013. do 2021. godine prema službenim podacima. U smislu utvrđivanja opsega seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece rezultati analize pokazuju kako počinitelji ovih kaznenih djela čine manji dio ukupnog broja prijavljenih (0,4%), optuženih (0,7%) i osuđenih (0,7%) punoljetnih osoba u Hrvatskoj. U analiziranom razdoblju uočava se porast broja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za ovu skupinu kaznenih djela. Najzastupljenije kazneno djelo je Spolna zlouporaba djeteta mlađeg od 15 godina. U odnosu na sudsku praksu sankcioniranja počinitelja, može se zaključiti kako su suci skloniji izricati bezuvjetnu kaznu zatvora ovoj skupini počinitelja te kako se pri tom najčešće služe donjim zakonskim okvirom (najčešće izricano trajanje kazne zatvora je od 6 do 12 mjeseci). Analiza podataka o značajkama djela pokazuje kako jedna trećina počinitelja ova kaznena djela čini u stjecađu, svega 4,5% u sudioništvu te da je jedna petina počinitelja ranije bila osuđivana. Podaci o počiniteljima ukazuju na mali udio žena među počiniteljima ovih kaznenih djela, o uglavnom srednjoškolskoj razini obrazovanja počinitelja, dominantno hrvatskom državljanstvu i ne-bračnosti počinitelja. Prema podacima o trajanju postupka, postupak od prijave do pravomoćne odluke traje najčešće dulje od godinu dana. Dobivene rezultate treba doživljavati u kontekstu glavnog ograničenja rada koje se odnosi na korištenje službenih podataka za koje je upitno koliko održavaju realnu sliku ovog oblika viktimizacije. No, u nedostatku rezultata viktimizacijskih studija (što posredno može govoriti o nedovoljnom društvenom interesu za ovaj problem), službeni podaci ostaju značajan izvor podataka o promjenama u opsegu i strukturi te društvenoj reakciji na ove oblike viktimizacije djece. Rezultati ove analize također ukazuju na cijeli niz dodatnih pitanja koja bi bilo vrijedno istražiti.

Literatura

- Aebi, M.F., Caneppele, S., Harrendorf, S., Hashimoto, Y.Z., Jehle, J.-M., Khan, T.S., Kühn, O., Lewis, C., Molnar, L., Smit, P., Pórisdóttir, R., and national correspondents (2021). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2021 (6th ed.)*. Series UNILCRIM, (1)2021. Preuzeto sa: <https://wp.unil.ch/europeansourcebook/printed-editions-2/>
- Ajduković, M., Sušac, N., Rajter, M. (2013). Gender and age differences in prevalence and incidence of child sexual abuse in Croatia. *Croatian Medical Journal*, 54(5), 469-479.
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020). *Punoljetni počinitelji kaznenih djela: prijave, optužbe i osude*. Državni zavod za statistiku
- Essabar, L., Khaiqallah, A., & Dakhama, B.S.B. (2015). Child sexual abuse: report of 311 cases with review of literature. *Pan African Medical Journal*, 20, 47. doi: 10.11604/pamj.2015.20.47.4569
- Greijer, S., Doek, J. (2016). *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*. ECPAT International
- Karayianni, E., Fanti, K.A., Diakidoy, I.A., Hadjicha- ralbous, M.Z., & Katsimicha, E. (2017). Prevalence, contexts, and correlates of child sexual abuse in Cyprus. *Child Abuse & Neglect*, 66, 41-52. doi: 10.1016/j.chiabu.2017.02.016
- Kazneni zakon*, Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21
- Kovčo Vukadin, I. (2019). Etička pitanja u istraživanjima seksualne viktimizacije djece. *Temida*, 22(1), 3-38. doi: 10.2298/TEM1901003K
- Kovčo Vukadin, I., Mesić, J., Žgela, V. (2019). Characteristics of child sexual abuse cases reported to the Croatian police. U S. Popović, G. Crous, N. Tarhish, L. Van Erwegen i F. Lorenz (ur.), *Proceedings of the conference Child Maltreatment & Well-being: contemporary issues, research and practice*, University of Rijeka
- McLeod, D.A. (2015). Female offenders in child sexual abuse cases: A national picture. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(1), 97-114. doi: 10.1080/10538712.2015.978925
- Popović, S. (2018). Child sexual abuse in Croatia: a systematic review of research. *Ljetopis socijalnog rada*, 25(1), 5-37.
- Radna skupina za praćenje provedbe Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (2018). *Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja*. Ured za ravnopravnost spolova, Biblioteka ONA. Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Biblioteka%20ONA/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slu%C4%8Daju%20seksualnog%20nasilja%202018.pdf>. Pristupljeno 19.7.2022.
- Remenar, K. (2022). *Seksualno iskorištavanje djece u kontekstu putovanja i turizma*. Diplomski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Richards, K. (2011). *Misperceptions about child sexual offenders*. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice Series, No. 429, Australian Institute of Criminology
- Savage, L. (2019). Female offenders in Canada 2017. *Juristat*, 1, 1-20.
- Smallbone, S.W., Wortley, R.K. (2001). *Child sexual abuse: offender characteristics and modus operandi*. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice Series, No. 193, Australian Institute of Criminology
- Snyder, H.N. (2000). *Sexual assault of young children as reported to law enforcement: victim, incident and offender characteristics*. DIANE Publishing
- Tozdan, S., Briken, P., Dekker, A. (2019). Uncovering female child sexual offenders – needs and challenges for practice and research. *Journal of Clinical Medicine*, 8(3), 401 doi: 10.3390/jcm8030401
- Zakon o sudovima za mladež*, Narodne novine, 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19
- WHO (1999). *Report of the consultation on child abuse prevention*. Geneva: WHO, (WHO/HSC/PVI/99.1; http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/65900/1/WHO_HSC_PVI_99.1.pdf, accesses
- WHO (2014). *Global status report on violence prevention 2014*. WHO, UNDP i UNODC. Dostupno na: <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/649376/retrieve>

CHILD SEXUAL ABUSE AND EXPLOITATION IN CROATIA

Abstract: *Relevant international institutions estimate that millions of children around the world are victims of sexual abuse and exploitation each year. According to the latest global data, 18% of girls and 7.6% of boys up to the age of 18 are victims of sexual violence worldwide. European and Croatian data are also within the mentioned limits. The first step of a responsible societal response to the problem of child sexual victimization (after the creation of an appropriate legal framework) is the monitoring of the problem at the national level. Therefore, the aim of this work was to determine 1. the extent of sexual abuse and sexual exploitation of children in Croatia, 2. the judicial practice of punishing the perpetrator, 3. the characteristics of the crime and the perpetrator, and 4. the duration of the proceedings. Data on crimes of sexual abuse and sexual exploitation of children were analyzed according to the data of the National Bureau of Statistics in the period from 2013 to 2021. The analysis shows that the perpetrators of these crimes make up a smaller part of the total number of perpetrators and that the most common crime is sexual abuse of a child under the age of 15. Offenders of these crimes are usually sentenced to unconditional prison terms and with duration of 6 to 12 months. One-third of offenders commit crimes in concurrence of criminal offences, a smaller proportion in complicity, and one-fifth of offenders have prior convictions. The perpetrators are mainly men with completed high school education, of Croatian nationality, who are unmarried. The process from application to final judgment usually takes a year or more. The results of the analysis point to further issues that need to be investigated.*

Keywords: *child sexual abuse, child sexual exploitation, Croatia, official data.*